

Xalidə SAİQOIZI (MƏMMƏDOVA)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: xalide_1978@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9991-7796>

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2024.1.79>

ASHIQ ŞƏMŞİRİN QOŞMALARINDA SEVGİNİN ÜNVANI

Açar sözlər: Aşiq Şəmşir, qoşma, sevgi, eşq, aşiq şeiri

Summary

Khalida Shaigkizi (Mammadova)

The address of love in the Ashiq Shemshirs qoshmas

A large part of Ashiq Shamshir's poems are made up of couplets with love content. It should be noted that love has always been one of the topics addressed by ashıqs. This line is clearly felt in the works of Ashiq Shamshir. However, we must not forget that this love is not limited only to the love for women. It is not difficult to perceive the feelings of both divine love and love for all nature, people, and dear beings through Ashiq Shamshir's poems. Ashiq Shamshir is one of the artists who, first of all, declares his love for the Creator - the one and only God, and transfers his emotions into verse. As mentioned, his love knows no boundaries, is not limited by its content and serves wider - colorful ideas. Ashiq Shamshir's creativity also reflects in its content what our people think in general about personalities who have risen to the level of prophets. In his various poems with the same content, Ashiq Shamshir wants to express and emphasize with his idealistic view of life that Prophet Muhammad established a throne in hearts by winning people's love and making them happy. In Ashiq Shamshir's work, the love of homeland is also clearly shown. In this creation, there is an impression of a deep sympathy for the land of dogma, holding it higher than all other loves, sanctifying it as heaven. As a pen holder, Ashiq Shamshir is also a lover of beauty. He skillfully uses the means of artistic expression when describing the girls of the country, in his opinion, the girl he loves has an incomparable beauty.

Key words: Ashiq Shamshir, qoshma, love, love poem

Резюме

Халида Шангкызы (Мамедова)

Тема любви в гошмаларах Ашуга Шамшира

Большую часть стихов Ашуга Шамшира составляют куплеты любовного содержания. Следует отметить, что у ашугов любовь – это та тема, к которому они часто обращаются в своем творчестве. Эта линия отчетливо ощущается и в творчестве Ашуга Шамшира. Однако нельзя забывать, что эта любовь не ограничивается только любовью к женщинам. Через поэзию Ашуга Шамшира несложно уловить чувство как божественная любовь, оно ощущается и к любви ко всей природе, людям и дорогим существам. Ашуг Шамшир – один из художников, который, прежде всего, заявляет о своей любви к Творцу – единому и неповторимому Богу, и передает свои чувства в стихах. Как уже говорилось, его любовь не знает границ, не ограничена своим содержанием и служит более широким – красочным идеям. Творчество Ашуга Шамшира отражает в своем содержании и то, что думает наш народ в целом о личностях, поднявшихся до уровня пророков. В различных стихотворениях с еди-

ным содержанием, Ашуг Шамшир своим идеалистическим взглядом на жизнь хочет выразить и подчеркнуть, что Пророк Мухаммед утвердил трон в сердцах, завоевал любовь людей и сделал их счастливыми. В творчестве Ашига Шамшира также ярко показана любовь к Родине. В этом творчестве создается впечатление глубокого сочувствия к земле догм, выпеняния ее над всей любовью, поднявшись до райского наслаждения и освящения ее до небес. Как обладатель золотого пера, Ашук Шамшир также является любителем красоты. Языком художественных средств он умело пользуется слова, описывая румяных, черноглазых девушек которые его окружали. По его мнению, любимая девушка обладает несравненной красотой.

Ключевые слова: Ашуг Шамшир, гошма, любовь, поэзия ашуга

Giriş. Aşıq Şəmşir Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının layiqli təmsilçilərindən biridir. O, Göyçə-Kəlbəcər aşıq məktəbinin davamçılarından hesab olunur. Vətəninə, xalqına, doğulduğu Kəlbəcər torpağına ürəkdən bağlılığı onun saysız-hesabsız şeirlərindən məlum olur. Bu şeirlərin bədi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirdikdə görmək olur ki, şair aşıq yaradıcılığının bütün özünəməxsusluqlarına bələddir. Bədi ifadə və təsvir vasitələrindən məhərətlə istifadə etməklə şeirlərini yaradaraq onların təsir gücünü artırır və oxucuya təqdim edir. Şeirlərinin böyük bir hissəsini isə sevgi məzmunlu qoşmalar təşkil etməkdədir. Qeyd etmək lazımdır ki, eşq-məhəbbət hər zaman aşıqların müraciət etdiyi mövzulardan biri olmuşdür. Aşıq Şəmşirin yaradıcılığında da bu dəsti-xətt aydın hiss olunur. Ancaq unutmamaq olmaz ki, bu sevgi yalnız qadına olan sevgi ilə məhdudlaşmayıb. Həm ilahi sevgi, həm də bütün təbiətə, insanlara, əziz olan varlıqlara yönəlmiş məhəbbət hissələrini Aşıq Şəmşir şeirləri vasitəsilə sezmək çətin deyildir.

Aşıq Şəmşir hər şeydən öncə Yaradana – tək olan Allaha olan məhəbbətini böyük şövqlə elan edən, duyğularını misralarla nəzmə köçürən sənətkarlardan biridir. Qeyd edildiyi kimi, onun sevgisi sərhəd tanımır, məzmununa görə məhdudlaşmır və daha geniş – rəngarəng ideyalara xidmət edir:

Min bir olan adı səsləyirəm mən
Qəlbimdə məhəbbət bəsləyirəm mən
Günahkar Şəmşirəm, istəyirəm mən
Mehriban Allahdan rəhi-nüsrəti (3, 13)

Digər bir şeirində “Laşərik isminə, mürüvvətinə” misraları ilə sevginin ünvanıyənə də ilahi varlıqdır. Bu fəlsəfə ilə Aşıq Şəmşir səmimi şəkildə tanrı qarşısında olan dualarını məhz bu cür səsləndirir. Cəm şəkildə bildirmək istədiyi fikirləri ilə bütün bəşəriyyətin arzu və istəklərini çatdırmış olur. Dərk etdiyi realıq onu ruhlandırmış, ardınca da ilhama gətirərək şeirindəki ifadə tərzini gözəlləşdirmişdir:

Nuri-təcəlla altı gözələ
Mehriban adına, axır-əzələ
Bir vahid olana, bir ləmyəzələ
Xoş nəzər hallara bağışla, Allah (3, 14)

Yaradıcılığının məhz ilk illərində şairin Yaradana mədh etdiyi qoşmaları nəzərdən yayınmır. Bu həm də aşığın dinli, imanlı bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının sübutudur. Mənsub olduğu dinini sevən, səcdə edən, qələm sahibi Allahın

ucalığını, mükəmməlliyini tərif edərkən yenə də saf, təmiz düşüncələrini paylaşır, oxucusuna dünyadakı ən böyük müəllimin kim olduğunu nişan verir. “İlahi” deyərək xitab etdiyi şeirlərindən birində Tanrının qüdrəti öz ifadəsini bu cür tapır:

Natəvan qullara çox baratın var

Alimsən, aqilsən, səxavətin var! (3, 16)

Əminliklə qeyd olunmalıdır ki, “bu ilahi eşq və mütəq bir sevgi idi”. Tanrıya eşq bəsləmək əslində ədəbiyyatımızın klassik ənənəsini bir şəkildə davam etdirmək idi.

Məlumdur ki, Azərbaycan ədəbiyyatında peyğəmbər mövzusu da kifayət qədər geniş işlənənlərdən sayılır. İrihəcmli poemalardan tutmuş qəzəllərə, şeir parçalarına kimi – hamısında peyğəmbərlərin həyatına, onların elan etdiyi mütərəqqi ideyalara aid təsvirlər özünü göstərməkdədir. Biz bu təsvirləri həm yazılı, həm də şifahi ədəbiyyat nümunələri əsasında müşahidə edirik. Folklora gəlincə, bildirmək lazım gəlir ki, peyğəmbər sevgisi bir çox mətnlərdə olduğu kimi, aşiq ədəbiyyatında da sezilir. Adəm, İsa, Süleyman, Məhəmməd, Musa və digər peyğəmbərlərin Azərbaycan aşiq şeir nümunələrində nəinki adları çəkilir, həmçinin tərif edilərək müqəddəs olmalarının şərti vurğulanır. Aşiq Şəmşir yaradıcılığı da xalqımızın peyğəmbər səviyyəsinə ucalmış şəxsiyyətlər barəsində ümumi şəkildə nə düşündüyünü, formalaşmış rəyiöz məzmununda əks etdirir.

Məsələn, onun “Amandı” adlı bir şeiri də diqqəti cəlb edir. Təsvirlərdən məlum olur ki, üzülmüş ümidlər ilə peyğəmbərə pənah aparılır. Adı çəkilən şeirin möhür bəndində şair özü bəlli edir ki, vəsv etdiyi varlıq peyğəmbərdir; hansı ki, ulu bir şəxsiyyət kimi qəbul olunmuş, hörməti saxlanılmış və beləliklə də əsərin tərənnüm olunması statusunu qazanmışdır:

Şəmşirin pənəhi, vəsvi – Peyğəmbər

Aləmə səbəbkar vahid bir rəhbər (3, 13).

Aşiq adıçəkilən şeirində klassik ənənəyə uyğun olaraq peyğəmbərin əməllərini öyür, onun təsvirini ilk və son güvənc yeri, imdada yetən, haraya çatan müqəddəs varlıq kimi verir. Eyni məzmun daşıyan müxtəlif şeirlərində Aşiq Şəmşir həyata idealist baxışı ilə bildirmək – vurğulamaq istəyir ki, Məhəmməd peyğəmbər insanların sevgisini qazanmaqla, onları sevindirməklə könüllərdə taxt qurmuşdur.

“Meracdan Məhəmməd qayıtdı geri,

Ürəkdən şad etdi istəyənləri” misraları

ilə başlayan bəndlərdən biri “Dünyanın” rədifli şeirindən bir parçadır.

Aşiq Şəmşir yaradıcılığında bir də vətən, yurd sevgisi özünü aydın şəkildə göstərməkdədir. Bu yaradıcılıqda dogma torpağına dərin bir rəğbət bəsləmənin, onu bütün məhəbbətlərdən uca tutmanın, cənnət qədər müqəddəsləşdirmənin təəssüratı vardır. Yurd eşqi digər eşqlər kimi şair qəlbini alovlandıra biləcək gücə malikdir. “Vətənin” qoşması fikirlərimizi təsdiqləyən altı bəndlik əsərlərdən biridir:

Könül, aşiqsən, dolan, yorulma

Hey basına, ayağına vətənin

Bu cənnətdən qeyri yana vurulma
İsin isti ocağına vətənin (3, 17)

Bir başqa şeirində qürbətdə yaşamanın acısı haqda danışılır. Aşıq Şəmşir saz şairi olaraq Vətəndən uzaqlarda yaşayan, ürəkləri məhz yurd eşqilə döyünən insanların qəlb çırpıntısına qarşı həssaslıq nümayiş etdirir. Yurd sevgisini şeir diliylə təsvir etməyə çalışan aşığın həyacanla dolu misraları diqqətçəkicidir:

Ö elindən cida düşən insanın
Can deyib yanını kim kəsər ağlar
Vətən deyib cənazəsi sızıldar
Qəbrini qazanda bel düşər ağlar (3, 51).

Şəmşir dogma torpağının vurğunudur. Özündən əvvəl və ya eyni dövrdə yaşayıb-yaratmış sənəkarlar kimi o da yurdun al-əlvan meşələrini, göy çəmənlerini, sıra dağlarını, təmiz havasını tərənnüm etməklə bərabər, həm də poetik təsvirini verir. Yalnız doğulduğu Kəlbəcər torpağı deyil, ölkənin gözəl mənzərəli digər ərazilərinin adını Aşıq Şəmşirin qoşmalarında izləyirik. Bu, təbii ki, ədibin ana yurdun hər qarışına bəslədiyi sevgidən irəli gəlir; əgər o gözü ilə gördüyü mənzərələri sevməsəydi, təbii ki, onları əzizləməz və haqqında bəhs etməzdi. Şair üçün yurdun gözəllikləri əvəzsizdir və təkrar olunmazdır:

Dəllərdən baxırdım xəstə çağımda,
Gözümə göründü Gəncə dağları.
Murovu, Kəpəzi, dəli Qoşqarı
Görən şafalanar mənə dağları.

Kəkliklər başında gəzir balalı,
Köksü sıx meşəli, çiçək talalı,
Sinəsi sünbüllü, güllü, lalalı,
Var bizim yerlərin incə dağları (3, 54).

Məlum olduğu kimi, Aşıq Şəmşirin atası Aşıq Qurban Kəlbəcərin Dəmirçidam kəndindən Ağdaban kəndinə köçərək ömrünün sonunadək orda yaşamışdır. Şair şeirlərində ata yurdunun gözəlliklərini də dilə gətirməkdən vaz keçməmiş, oxucusunu bir də həmin səfalı yerlərə səyahət etdirmişdir. Vətənin səfası, gözəllikləri, mənzərəyə vurğunluq aşığın qoşmalarında belə təcəssüm olunur:

Ağdaban adlanan o gözəl oba,
Cənnətə bənzəyir əhsən, mərhəba.
Alxanın yurduna kim çıxsa ova,
Ona de ki, Çöplü gölə salam ver (3, 56)

Məhəbbət və gözəllik nəğməkarı olan aşıqlar ən əvvəl insan gözəlliyindən, insan kamalından ilham almış, insanın ən ülvi duyğularını sazın və sözün qüdrəti ilə nəğmələrə çevirmişdir (2, 103).

Bir qələm sahibi olaraq Aşıq Şəmşir də gözəllik aşıqıdır. Yurdun seçilən, al yanaqlı, qaragözlü qızlarını təsvir edərkən bədii ifadə vasitələrindən ustalıqla istifadə edir, onun fikrincə, sevgi bəslədiyi qızın müqayisə olunmaz dərəcədə gözəlliyi vardır. Bu şairin təsvir obyektinə özünəməxsus münasibətindən xəbər verir:

Yüz min gözəl olsa, gəlməz eynimə,
A şirin söhbətim, sözüm, gözəl qız.
Maral baxışına mail olmuşam,
Doymur gözlərindən gözüm, gözəl qız (3, 55).

Aşıq poeziyasında geniş işlənmiş mövzulardan biri də eşq odunda yanan aşiqin keçirdiyi hiss- həyəcanının bədii təsvirindən ibarətdir. Görkəmli Aşıq Şəmşir də bu ənənəvi məzmunla qəydlənmiş, əsərlərində sevdiyi qadın haqda həssaslıqla söz açmış, eşqin ona bəxş etdiyi gərginlikdən usanmadığını, əksinə zövq aldığı səmimi şəkildə bəyan etmişdir:

Nə söz qaldı mən deməmiş sənə, yar,
Qəlbimin sirrini açandan bəri
Divanələr kimi düşdüm dağlara,
Sənəm eşq odunu saçandan bəri (3, 56).

Eyni məzmunun bir başqa şeirində- “Deyəsən” qoşmasında da təkrarlanır. Hansı ki, aşiq üçün sevgilisinin mövcudluğu ən böyük mükafatdır, onun gözəlliyini görmək və duymaq ölçüyəgəlməz dəyərə malikdir. Anlaşılan dildə, sadə xalq üslubunda qələmə alınan gözəlləmə sevginin ünvanını nişan verərək obyekt haqqında real təsəvvür yaradır:

Onu görən keçər külli varından
Əl götürər bağçasından, barından;
Danışanda qaymaq dodaqlarından
Süzülən şəkərdi, baldı, deyəsən (3, 62).

Bəzi qoşmalarında isə şair aşiqin çəkdiyi cəfanı bacarıqla, obrazlı qəlibə salaraq təsvir edir, hətta maraqlı təşbehərdən məharətlə istifadə edərək oxucunu ofsunlaya bilər. Bu tip şeirlərində Şəmşir sanki Məhəmməd Füzuli qəzəllərindəki aşiqin taleyini xalq yaradıcılığı nümunəsi olan qoşmada yenidən obrazlaşdırır:

Atəşindən qovrulaydım, yanaydım
Pərvanə şamlara qalanan kimi.
Bələnəydim ağ sinənin tərinə,
Bənövşə şehlərə bələnən kimi (3, 60).

Aşıq saf məhəbbətini, illərdir ki, qəlbində saxladığı sevgisini tərənnüm edərək həsrət nəğmələrini də qələmə alıb. Məhəbbətin ölməz hadisə olduğunu, onun insanda yaratdığı estetik zövq, yaşama gücü, nikbin və bədbin əhval-ruhiyyə ilə qəbul edildiyini sözügedən şeirləri təkrar-təkrar oxuyub təhlilini aparmaqla əxz etmək mümkündür:

Mən qocaldım ovsanmadı məhəbbət
Könül bir cananın sevdəsindədir
Hər görəndə dağlar gəzir xəyalım
Meylim pərvanənin xəyalındadır (3, 62).

Özünü divanəyə bənzədən aşiq qoşmalarında həsrətində olduğu yarın axtarışındadır. Tərki-dünya olmağa qərarlıdır, çünki bir zaman onunla olan, qəlbində yuva quran sevgilini tapa bilmir. Nigarançılıq və narahatçılıq hissi bu səbəbdəndir. Ehtiyac duyduğu məhəbbətə həsr olunmuş qoşmalarından birində aşiqin

əhval-ruhiyyəsi öz əksini tapır:

Dərdi-möhnət bu Şəmşirdən əl çəkin
Olmuşam hicrindən divanə təkin

Bir zəmn könlümdə olmuşdu sakin
Bəs indi dünyanın harasındadır? (3, 62)

İnsan məhəbbəti, insan gözəlliyi... xalq aşığının ilham mənbəyi olmuş və onu rıqqətə gətirmişdir (2, 104). Bəzi şeirlərində isə sevdiyi qızın surətini təsvir edən Aşıq Şəmşir onun gözəlliyini qiymətləndirir, dəyərli biri olduğunu şeir parçaları ilə dilə gətirir. Bildiyimiz kimi, bütün aşıqlar öz sevdikləri gözəldə ən müsbət cəhətlər və insani keyfiyyətlər axtarmışlar (2, 111). Aşıq Şəmşir lirikasında dediyimiz fikirlər belə tamamlanır:

Onu görənlər keçər külli varından
Əlgötürər başçasından, barından
Danışanda qaymaq dodaqlarından
Süzülən şəkərdi, baldı deyəsən (3, 62).

Eşqi üçün fədakarlıq etmək, onun yolunda əzablara qatlaşmaq aşıq üçün bir məqsəddir; bundan qorxub-çəkinmir, əksinə zövq verən bir hal kimi dəyərləndirilir:

İlqarına doğru gözəl bir yarı
İstərəm ki, yüz başına dolanım
Alışb oduna pərvanə kimi
Kabab olub köz başına dolanım (3, 65).

Həsret nəğmələri əsl aşıqın qəlb çırpıntularından xəbər verir. Aşıq bəzən sevgilisini vəfasızlıqda günahlandırır, cəsarət edib onu qınamaqdan da çəkinmir. Sevgisi nakam olan şair düşüncələrini nəzmə çəkir, ruhunu bu yolla dincəldir:

Bəs nədən unutdun əhdi- vəfani
Yoxdumu vicdanın ay etibarsız?
Əvvəlki məhəbbət görünmür hanı
Soyuqlaşb qanın, ay etibarsız (3, 76).

Nümunə verdiyimiz bəndin məzmunundan aydın olur ki, burada nakam və uğursuz məhəbbətdən bəhs olunur. Şəmşirin yaratdığı sevgili obrazı bir çox hallarda etibarsızlıqda, vəfasızlıqda, ilqarı pozmaqda günahlandırılır (1, 123).

Bəzi aşıqanə şeirlərində, xalq üslubunda yazıb-yaratmış söz ustalarının yazı tərzini, təsvir metodunu uğurla davam etdirən şair sevgilisini dilə gətirmək üçün ona “vəfalı yar”-deyə müraciət edir. Qoşmanın misraları könül almaq, yola gətirmək məqsədilə yazılıb və sazın-sözün gücünə arxalanan aşıqın sevgi bəslədiyi qıza ünvanlanmış naməsidir:

Atadan anadan olubsan halal
Eyninə gəlmədi nə cah, nə cəlal
Vəfalı yar, bari hərdən yada sal
Səfalı dağlara çıxanda məni (3, 109).

Ömrünün ahıl çağlarında da eşq haqqında şeir yazan Aşıq Şəmşir elan edir ki, bütün həyatını sevgilisinə qurban etməyə hər an hazırdır. O, əhdinə sadıqdır,

məhəbbətini daima, hətta ömrünün 79-cu baharında da xoş xatirələrlə yada salır. Dahi ustadın eşq bəslədiyi gözəl üçün düşünüb yazdığı digər bir qoşması da böyük sənətkarlıq nümunəsidir:

Bu dünyanın malı, varı, dövləti
Məni bu odlara salana qurban
Silinməz qəlbimdən yar məhəbbəti
Eşqi, məhəbbəti olana qurban (3, 115)

Aşığın 1972-ci ildə, 79 yaşında yazılmış şeirlərindən birində “A gözəl” deyə müraciət etdiyi qızı vəsv edərəkən maraqlı ifadə vasitələrindən istifadə edilmişdir. Səmimi duyğular, nəcib hisslər şairin qələmindən çıxmış aşağıdakı misralarda öz təsvirini tapmışdır:

Mirvari dişindi, yaqut xalındı
Sevgilim, xoş olan sənin halındı
Səhər oxşarındı, nur camalındı
Sanıram qəmərdir üzün, ay gözəl (3, 116)

Beləliklə, şeirin təhlili göstərir ki, Şəmşir qoca yaşında da keçirdiyi hissləri poeziyaya gətirməklə məhəbbətin ölməz hadisə olduğunu, insanlığı yaşadan, dünyanı bəzəyən ilahi möcüzə olduğunu tərənnüm etmişdir (1, 113).

Nəticə: Dahi söz ustadı Aşıq Şəmşir yaratdığı əsərlərlə - konkret desək, qoşmaları ilə bir Azərbaycan türkünün hiss və həyəcanlarını, dünyaya baxışını, ələlxüsus da sevgisinin ünvanını dəqiq cızmış, Tanrıya, bəşəriyyətə, təbiətə bəslədiyi münasibətin realistcəsinə təsvirini vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. İsayeva, S. Aşıq Şəmşirin poetikası / S.İsayeva – Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – 256 s.
2. Namazov, Q. Aşığın sazı və sözü / Q.Namazov – Bakı: Yazıçı, – 1980. – 155s.
3. Şəmşir, A. Seçilmiş əsərləri / A.Şəmşir. – Bakı: Avrasiya Press, – 2006. – 400 s.

